

«І ПТУШКІ, І ХМАРЫ, І ДРЭВЫ, ЯК ЛЮДЗІ»: АНТРАПАМАРФІЧНЫЯ МЕТАФАРЫ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ (У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ)

Антрапамарфічныя метафары (грэч. *anthropos* ‘чалавек’, *morphe* ‘форма’) – метафары, якія развіліся па мадэлі «чалавек → птушкі, жывёлы, дрэвы, расліны, нябесныя целы, прыродныя з’явы і інш.». Надзяленне чалавечымі рысамі і якасцямі прадметаў жывой і нежывой прыроды (персаніфікацыя) мае доўгую гісторыю і сваімі каранямі ўзыходзіць да старажытных рэлігійных уяўленняў, традыцый тагачасных людзей, іх веры ў магічную сілу слова, яго здольнасць непасрэдным чынам уплываць на чалавека. Старажытнае табу – забарона ўжываць назвы жывёл у час палявання, іх замена сінонімамі і семантычнымі адпаведнікамі – было адным з важнейшых фактараў развіцця антрапамарфічных метафар. Сёння гэты тып метафар шырока выкарыстоўваецца ў розных жанрах вуснай народнай творчасці, байках, а таксама паэтычных творах.

Найбольш пашыранымі з пункту гледжання тэматычнай замацаванасці выніковага ЛСВ з’яўляюцца антрапамарфічныя найменні птушак і жывёл, кірунак сэнсавага развіцця якіх абмяжоўваецца суадносінамі «чалавек → птушка, жывёліна» (у процілегласць заамарфізмам з адваротным кірункам сэнсавага развіцця « птушка, жывёліна → чалавек»). Галоўнымі рэцыпіентамі такіх метафар з’яўляюцца назвы асоб з указаннем іх якасцей, рыс характару, тэмпераменту, прафесійнай дзейнасці і мн. інш. Напрыклад, пеўчая птушка часцей за ўсё атаясамліваецца з асобай, прафесійна звязанай са спевамі, з музыкай. Такогоа роду антрапамарфічная скіраванасць назіраецца ў полісемантаў *спявак*, *пявун*, *пявуння*, *запявала*, *саліст*: *І нельга маўчаць **спевакам** — Шчыглам, берасцянкам, вясёлым драздам.* (Э. Агняцвет) *А побач дружныя стрыжы, шпакі... Збіраюцца на поўдзень **спевакі**.* (П. Саковіч) *Ледзь сціхлі **певуны** лясныя, як падалі свае галасы **спевакі** ад ракі.* (К. Кірэенка) *Жаўрук так выцінае на жалейцы, Што пот цурком з малага **певуна**.* (У. Лісіцын) *Я хачу, каб кветка Сэрца аздабляла, А **пявуння**-птушка Мне заўжды спявала.* (Я. Журба) *Вось і птушка заспявала У зялёным гушчары — Самы смелы **запявала** І прадвесніца зары.* (П. Прануза) *На жэрдыцы палац [шпакоўня] узвышаецца, у палацы **саліст** заліваецца.* (П. Чабор) *Пеўчая гвардыя парассыпалася ў голлі... Ладзіць канцэрт найвялікшы ва ўсім наваколлі, паабяцаўшы на ягадзе спелай за песню **салістам**.* (М. Дукса) Не зусім празрыстымі, але ўзнаўляльнымі па суадносінах зыходнага і вытворнага ЛСВ з’яўляюцца антрапамарфічныя неўзуальныя метафары

барабаничык і фанфарыст: *І з высокай ліпы над дарогаю, Дзе раі падсцерагаў сусед, **Барабаничыкі** чырвананогія — Буслы Клёкат пасылалі ўслед.* (С. Фамін) *Алёшка расказвае свайму сябру шмат цікавага пра стракатых **барабаничыкаў** — дзятлоў.* (А. Якімовіч) *І пеўні, нястомныя **фанфарысты** — мірныя дні абвяшчалі зноў.* (А. Вярцінскі)

Празрыстыя сэнсавыя ўзаемаадносіны паміж зыходным і вытворным ЛСВ назіраюцца ў метафарах-найменнях драпежнай птушкі (параўнанне з разбойнікам), смелай, непалахлівай птушкі (атаясамліванне з нахабнікам). пералётнай птушкі (параўнанне з выгнаннікам): *Нейкі звярок ці птушка трапілі ўжо у вострыя кіпцюры **разбойніка** [коршака].* (М. Парахневіч) *Праўда, гняздо пуставала нядоўга. **Нахабнікі-вераб'і** хутка заўважылі адсутнасць гаспадароў і занялі яго з крыкам і бойкай.* (А. Пальчэўскі) *Гэтыя **выгнаннікі** яшчэ доўга кружыліся над вёскай, развітваючыся з ёй да новай вясны.* (М. Сталяроў) *Буслы-**выгнаннікі** недзе ў выраі.* (Р. Барадулін)

Не ўкладваюцца ў межы традыцыйных ўяўленняў і адносяцца да ліку індывідуальна-аўтарскіх суадносіны птушкі з парламенцёрам, з паслом, кватарантам: *Грак варонам стаў **парламенцёрам** — Ё дзюбе носіць белы ласкуток.* (В. Гарановіч) *Грак, **парламенцёр** вясны, зіме дыктуе ультыматум.* (А. Сербантовіч) *Слязязца вочы ў дымным поце, Ды — лепшага **паслы**, — Спікіраваўшы, па балоце Расхажваюць буслы.* (С. Гаўрусёў) *Так і пражылі буслы ўсю зіму **кватарантамі** ў гусей.* (А. Пальчэўскі)

Даволі часта ў антрапамарфічных найменнях адначасова фіксуюцца ЛСВ ‘жывёліна’ і ‘птушка’, звычайна аб’яднаныя інварыянтнымі квалітатывымі семамі тыпу ‘прыгажосць’, ‘непаседлівасць’, ‘хітрасць’: *Ён раўніва адпіхнуў Малася і Сямёна Хведасевіча ад гнедага **прыгажуна**.* (Р. Хацкевіч) *Яны глядзелі на гэтага **прыгажуна** лесу [лася], як зачараваныя.* (Р. Няхай) *На возеры жыве качар вялікі, **прыгажун**, братка ты мой.* (Е. Лось) ***Прыгажуна-цецэрука** я не здабыў у гэты раз.* (Р. Ігнаценка) *Гэта рыжыя **непаседа-вавёрка** пераскочыла з дрэва на дрэва.* (У. Краўчанка) ***Непаседа**, даўгацыбы бусел — даўняе вясны забыты сон.* (Р. Барадулін) ***Непаседы-сініцы** чародкамі пералятаюць ад аднаго куста да другорга.* (М. Даніленка) *Засакатала спалоханая **непаседа-сарока**.* (А. Асіпенка) *Гарнастай! Бач, **хітрун**, рыбкай ласуецца.* (Р. Ігнаценка) ***Хітруны** [вожыкі] без шуму-крыку Недзе ў лесе зніклі.* (М. Калачынскі) *Салавей, калі мы падкраліся да яго, саскочыў з гняздзечка, хуценька шмыгнуў у чарнічнік і, адбегшы ўбок, узняўся ў наветра — так **хітрун** адводзіць ворага ад свайго гнязда.* (М. Капыловіч)

У многіх выпадках семантычная парадыгма полісемантаў уключае даволі значную колькасць ЛСВ, якія аб’яднаны не столькі семантычнай эпідыгматычнасцю, колькі агульнасцю семантыкі зыходных адзінак (часцей

дзеясловаў і прыметнікаў). Так, у сэнсавых структурах полісемантаў *бадзяга*, *валацуга*, *валачобнік* (*валачобніца*), *вандроўнік* (*вандроўніца*), *падарожнік* (*падарожніца*) фіксуюцца шматлікія метафарычныя ЛСВ ('жывёліна', 'вечер', 'хмара', 'месяц', 'зоркі', 'вясна', 'зіма', 'ліст'), у якіх актуалізуецца інварыянтная дзеяслоўная сема 'рухацца' у яе разнавіднасцях 'бадзяцца', 'валачыцца', 'вандраваць', 'падарожнічаць' і інш.: *Зімою воўк есць усё, што трапіць яму на зуб. Выбіраць галоднаму бадзягу не прыходзіцца.* (В. Вольскі) *Вунь — галаву падняў, глядзіць: вазьмі! Бадзяга-конь! Няма куды падзецца.* (А. Бялевіч) *Але каб пэўна ведаць, ці не схпіў лясны валацуга авечку, трэба пералічыць гурт.* (М. Гамолка) *Тамара прынесла з лесу яловых лапак і абв'язала імі яблыньку. Ад касавокіх валацуг берагла, ад зайцоў.* (І. Сіняўскі) *Вечер-бадзяга, вітаю цябе! Сёння я стаў тваім братам стрыечным.* (І. Пракаповіч) *Валацуга вечер гоніць прэч Пасмы рыжых, вясновых аблокаў.* (К. Жук) *Парасчыняны дзверы Для валацуг-вятроў.* (Н. Гілевіч) *У полі плача вечер-валачобнік.* (У. Гайдук) *Вандроўнік-вечер выганяе На неба стадка лёгкіх хмар.* (Я. Колас) *Вятры — вандроўнікі, вядома.* (П. Броўка) *Толькі хмары здалёк — валацугі — На каменне цкуюць перуны.* (М. Шаховіч) *Блудзяць хмаркі — вандроўнікі дальнія.* (Т. Кляшторны) *Вандроўніцы-хмары, Нябёсаў украсы! Зрадніўся я з вамі Ё далёкія часы.* (Я. Колас) *Набегла хмарка, заслانیла сонца. Смяецца нябесная падарожніца, завіла само сонца.* (У. Ліпскі) *Часамі месяц, бяздомны бадзяга, забярэцца на стрэшкі дзіравых хмар.* (М. Танк) *Хачу я, каб месяц гулівы, Спрадвечны начны вандроўнік, Стаў чорны, як спелая сліва, І з неба блакітнага знік.* (А. Астрэйка) *Вандроўнік-месяц жоўтай коскай заблытаўся ў вітрах бяроз.* (А. Майсеенка) *Ці вы — пакутныя вандроўніцы [зоркі], Бязмэтна кінутыя ў шлях, Якому Бог адзіны роўніца, Дзе ні пачатку, ні канца.* (В. Зуёнак) *Прывет табе, вандроўніца-вясна.* (М. Танк) *Зіма-валачобніца гуляла ў хмельным буянстве.* (С. Кухараў) *Цішыня, цішыня, Толькі шолах бадзягі-ліста.* (А. Звонак)

У чатырох ЛСВ полісемантаў *немаўля*, *дзіця* актуалізуецца агульная сема 'малы па ўзросце, памеры і іншых прыметах': *Ад ранку не спяць немаўляты — Радасць у іх якая! — У дзюбах маленькіх — глянь ты! — Зара залатая палае.* (Я. Крупенька) *Лятаючы, скігліць чайка, Бы па дзецях плача.* (Я. Купала) *Іх [дрэўцаў] тут навокал цэлая чародка, Даверлівых зялёных немаўлят.* (М. Шабовіч) *Я цябе ледзь знайшоў між кустоў, ручаёк-немаўля.* (М. Арочка) *Для немаўляці таго, Для зярняці, Глеба — пшчотная, Добрая маці.* (С. Дзяргай) *Спіць за барамі ў калысцы пясчанай сіняя Нарач — дзіце акіяна.* (А. Вялюгін) *Эх, гуляюць віхры ў полі, Ветравыя дзеці.* (Я. Колас) *Плакалі пралескі, дзеці вясны.* (З. Бядуля)

Усе ЛСВ субстантываў *асілак*, *волат* захоўваюць у сваёй структуры сему ‘моц, сіла, вялікія памеры’: *Пушча — гэта плямёны асілкаў-дубоў*. (А. Куляшоў) *А над бярозамі, быццам закрываючы іх ад ветру, стаяў асілак-дуб*. (М. Шыманскі) *Над яго галавой лясны волат раскінуў дужыя галіны*. (А. Ліс) *А навокал — гаі дубовыя, Стаяць волаты стогадовыя, Заглядаюцца ў Свіцязь*. (В. Шымук) *Шмат для людзей ты ўзраціла Дужых асілкаў-зуброў І незвычайнае сілы Коней сваіх — трактароў*. (М. Аўрамчык) *Такая прыказка ў народзе ходзіць: Мядзведзь — асілак, ды яго за губу водзяць*. (У. Корбан) *У снім марыве ўзвышаюцца ледзяныя вершаліны волатаў-гор*. (Э. Самуйлёнак) *У акіян Бурна воды нясе Горды асілак — Рака Енісей*. (В. Шымук) *У іх — рабочы Кожны сантыметр, Асілкі беларускія — БелАЗы*. (І. Скурко) *Такая ўжо відаць патрэба, Каб мы штодня хутчэй раслі, Пазадзіралі дзюбы ў неба Асілкі-краны, як буслы*. (П. Броўка) *Краіна пакрываецца сецію электрастанцый, і ўзнікаюць волаты — заводы, фабрыкі і цэлыя гарады*. (Я. Колас) *Вось магутны гусенічны трактар — волат палёў*. (А. Варановіч) *Ля волата-карабля бездапаможна кідалася муха-лодка*. (Я. Маўр)

Антрапамарфічныя ЛСВ полісемантаў *цар*, *царыца*, *кароль*, *каралева* трывала замацаваліся ў літаратурнай норме з абагуленым значэннем ‘тое (той), што (хто) вылучаецца сярод іншых у якіх-небудзь адносінах’. Семантычную парадыгму такіх полісемантаў утвараюць ЛСВ ‘звер’, ‘птушка’, ‘дрэва’, ‘сонца’, ‘вада’, ‘грыб’ і інш.: *Цар у небе — горны сокал — Крылы ў сонца распасцёр, Аглядае бор шырокі, Стэп шырокі, шапкі гор*. (А. Бялевіч) *Лебедзь — цар на снім плёсе, Цар у цёмнай пушчы — лось*. (А. Бялевіч) *Адразу не скеміш, дзе ясень, дзе клён. І толькі бяроза, мая каралева, Адвесіць здалёк прывітальны наклон*. (І. Лагвіновіч) *Тут у пашане цар бароў палескіх — асілак-дуб, што сам, як цэлы бор*. (Э. Акулін) *Усё гэта дае нам вечназялёная паўночная елка, царыца бяскрайніх таёжных лясоў*. (П. Рунец) *І я, зачараваны, стаю на беразе, упіўся вачыма ў небасхіл, адкуль вось-вось вынырне сонца. І, о Божа, Каралева сусвету, уладарка жыцця на зямлі, уздымае сваю карону над лесам і возерам*. (У. Ліпскі) *Пакланюся я табе, царыца, Чыстая сцюдзёная вадзіца*. (М. Багдановіч) *На спартыўнае поле сёння парадным маршам выйшла каралева палёў — кукуруза*. (У. Корбан)

Шырокі сэнсавы дыяпазон полісеманта *бабуля* (*бабулька*) ахоплівае 8 неузואльных ЛСВ ‘старая вёска’, ‘старая хата’, ‘крывая вуліца’, ‘старое дрэва’, ‘зямля’, ‘зіма’, ‘стома’, ‘смерць’, якія аб’яднаны агульнымі семамі ‘старасць’, ‘слабасць’, ‘зыход’: *Завязаўшы хустку сваю стрэшкай, сцішана сядзіць бабуля-вёска са старэчай скрыўленай усмешкай...* (А. Русецкі) *Плыў мароз па струнах драцяных ад каменна-бетонных валатавак да шурпатых саламяных стрэх бабулек згорбленых — вясковых хат*. (З. Бядуля) *Побач —*

сад стары кляновы на Малой Садовой вулцы, вулцы, згорбленай **бабульцы**. (Д. Бічэль) *Журботныя постаці **бабулек-бяроз...** наапускалі сваё гнуткае, як лён, веце.* (Я. Колас) *Прывітанне галоўнаму далакопу, ахавальніку скарбаў старой **бабулі** зямлі.* (К. Крапіва) *Але як бы цяпер **бабулька-зіма** ні злавалася, яе песенька скончана.* (Р. Ігнаценка) *Няхай **бабуля-стома** ідзе, Дагнаць мяне не проста будзе.* (Г. Каржанеўская) *А смерць — пачварная **бабуля**, Сама зарэжацца касой.* (А. Бялевіч)

Антрапамарфічнай метафарызацыі лёгка падвяргаюцца кампаненты тэматычнай групы 'радня' (*бацька, сын, брат, сястра, блізняты, радня*), якія на аснове мнагамернай і шырокай асацыяцыі 'што-небудзь блізкае, роднае, арганічна звязанае' аб'ядноўваюць чалавека і акаляючае яго асяроддзе: дрэвы, расліны, грыбы, рэкі, крыніцы, хвалі, вятры, побач размешчаныя пагоркі, жывёлы, птушкі і інш.: *Дуж ты, дуб стары, Сын вякоў сівых!* (Я. Колас) *Над ракою дзве вярбіны — Дзве журботныя **сястры**.* (Я. Янішчыц) *Растуць на палянцы у лесе **сястрыцы** [суніцы], падобныя вельмі **блізняты**.* (П. Чабор) *Лес усю сваю драхляную **радня** збірае.* (М. Рудкоўскі) *Галлё пакідаюць **браты**, ападаюць гаротна на дол глухавечнасці ў ціхі прыпол.* (Р. Барадулін) *Схаваліся між траў Падасінавік стары, Дзве ваўняначкі-**сястры**.* (М. Танк) *Гэта Бацькаўшчына, гэта Вятка, Свіслачы **сястра**.* (Е. Лось) ***Бацька** Нёман з прытокамі Моўчадзь, Гаўя, Вілія, Ведзьма, Дзітва.* (Д. Бічэль) *А крынічка-Невялічка Поіць рэчку Як сястру, Не дае ёй Перасохнуць У гарачую пару. І ажыны, І вярбіны Зелянеюць Па-над ёй. Добра рэчцы-Быстрацечцы З вернай, Любаю **сястрой**.* (А. Дзеружынскі) *Хваля за хваляй — блакітныя **сёстры** — Зайграюць шматколеравым граннем.* (З. Бядуля) *Ой ты, вецер, **сын** прастору!* (Я. Колас) *Пад снежавымі ўзімку каўпакамі І ўлетку ў абрамленні збажыны Стаяць і лічаць свой узрост вякамі Пагоркі, два **браты-прыгажуны**.* (Т. Ляшонак) *Табе даброта ў небе зорка: Твой **бацька-месяц** пры табе.* (А. Бялевіч) *Ну і восень — густыя ліўні, Жменя горкіх на голлі слёз, — І прасватана **бацькам-жніўнем** За сялом чарада бяроз.* (М. Губернатараў) *Пасля снадання ля пня Разгараецца гульня. Карагодзіць да паўдня Уся заечая **радня**.* (І. Муравейка) *І верабей з усёй **радняю** Не шкне, схаваўшысь пад страхою.* (Я. Колас)

Прыродныя з'явы і аб'екты, якія характарызуюцца рухомасцю, зменлівасцю, гарэзлівасцю, інтэнсіўнасцю (вецер, шумлівы ручай, дождж, хваля, дым) у творах мастацкай літаратуры атаясамліваюцца са свавольнікам, гарэзам, жеўжыкам, забіякам, задзірам: *А сярдзіты вецярок, Што навесіў на кручок Замашныя крылы, Стаў надзвычай мілы. Смешнаваты **жэўжык**, Як асенні пеўнік.* (М. Лужанін) *Асенні **свавольнік** — вецер-лістадзёр, растрапаў яе [Верачыну] прычоску.* (В. Праскураў) *Вецер-свавольнік подыхам веснім*

Неба расчысціў блакіт. (У. Верамейчык) Ды ён, гэты вецер, — **гарэза** свавольны, што вусны мае цалаваў. (І. Хадарэнка) Хіба толькі падзівішся, адкуль гэты **гарэза**-вецер мог нанесці столькі лісця. (І. Шамякін) Восеньскі **забіяка**-вецер раз-пораз рыпаў... дзвярыма. (В. Быкаў) Звоніць, скача, як дзіцятка, Гэты **жэўжык**-ручаёк. (Я. Колас) Ну й **гарэза** ж ён, дождж, цалавацца так хоча! (Я. Сіпакоў) А дожджык быў **гарэза**-бутафор, кап-кап, — ледзь пырснуў і пабег наўцёкі. (Р. Баравікова) А хваля — мяккая **гарэза**. Пад кручу да старога [каменя] лезе, нібы равесніца яго. (Ю. Свірка) Дым паваліў густы-густы, Крануў галлё, **задзіра**, — Дзяды абкурваюць сады, Каб характыво ўрадзіла. (М. Калачынскі)

Чалавеку ўласціва адносіцца да прадметаў, якія суправаджаюць яго на працягу вялікага адрэзку часу, да якіх яны прызвычаліся, прывыклі як да сваіх сяброў. Менавіта таму многія пісьменнікі называюць **другам** бор вячысты, вецер, паходную чарнілку, саху; **сябрам** — сонца, дубы, кнігі; **сяброўкай** — бярозу, хмарку, любімую зорку, песню; **таварышам** — клён, сланечнік і інш.: Падлесак — сын мне, бор вячысты — **друг**. (Я. Янішчыц) А вецер, мой **друг**, што з'явіўся з радзімы, З лагодай і ласкай ляціць па-над морам. (К. Кірэнка) Перада мной на століку гарыць З пустой бляшанкі дымная капцілка, А побач з ёю ціхенька стаіць Мой верны **друг** — паходная чарнілка. (С. Новік-Пяюн) **Друг** мой неадчэпны, Саха ты крывая, Хоць корміш свет цэлы, Сама ж век худая. (Я. Купала) Мяне чакаюць за небасхілам: Конь мой — вецер, зямляк і неразлучны **сябар** — сонца. (Н. Шклярава) Дубы, **сябры** мае самоты, У высі неба мкнуць узлёты. (Я. Колас) Кнігі, кнігі! Я помню усіх вас, **сябры**. (Н. Гілевіч) **Сяброўка** любая, Бяроза белая, Я пад табой сядзеў не адзін раз. (С. Новік-Пяюн) Ля прызбы стаялі **сяброўкі**-бярозкі, Ранялі на голаў мне светлыя слёзкі. (К. Буйло) Вазьміце з сабою мяне хоць куды, хмаркі — мае **сяброўкі**. (Д. Бічэль-Загнетава) І радасна мне адвячоркам Успомніць за нашым сталом **Сяброўку** — любімую зорку... (М. Хведаровіч) **Песня** — наша неразлучная сяброўка. (А. Русак) Мой бедны клён, **таварыш** верны, трыміць на ветры за сялом. (А. Гінько) І засмяяўся, радуючыся сонцу, замахаў галавою сланечнік — мой добры зялёны **таварыш**. (М. Капыловіч)

Некаторыя антрапамарфічныя метафары заснаваны на квантытатываўнай прымеце, якая вылучаецца на першы план у найменнях **хаўрус**, **гвардыя** ‘чарада птушак’, **аркестр** ‘птушыны хор’, **кодла** ‘чарада птушак; купа, гняздо грыбоў’: І іх [арабіны] не клююць снегіры, **хаўрус** вераб’іны. (К. Жук) Гракі ў **хаўрусе** са шпакамі Вандруюць вывадкам усім. (М. Калачынскі) **Пеўчая гвардыя** парасыпалася ў голлі, першую зелень вітае і крыкам, і свістам. (М. Дукса) І вось адтуль чуваць цэлы сімфанічны **аркестр** птушак. (М. Нікановіч) На рэчцы вясёлыя хвалі гуляюць, А птушак **аркестр** так цудоўна

грыміць. (С. Новік-Пяюн) *Грачынае за форткай **кодла**, калёсны грук — прачнуўся дом.* (А. Вялюгін) *Сапраўдны баравік адзіноцтва не любіць, яму баравічыху падавай, а там і цэлае **кодла** баравічат.* (І. Новікаў)

Пісьменнікі даволі часта звычайныя прадметы, рэчы і з'явы прыроды надзяляюць якасцямі, уласцівымі чалавеку. Таму М. Арочка і А. Васілевіч матыгу і гліняны гаршчок называюць рабацягай, Г. Валкавыцкі месяц імянуе лодарам, С. Шах і Р. Шырма у ветры бачаць жартаўніка, Р. Панчанка і А. Ставер ноч атаясамліваюць са змоўніцай, А. Кавалюк лес уяўляе мудрацом і тугадумам: *Спрадвечнаю матыгай-рабацягай Далоні ўсмак натруджваю цяпер.* (М. Арочка) *У сяле Верхняя Альба на плоце адной непрыкметнай хаты заўсёды вісела на калу вядро або звычайны **рабацяга** — гліняны гаршчок, аплецены дротам.* (А. Васілевіч) *Толькі месяц — начны **лодар** — навесіўся на асіне.* (Г. Валкавыцкі) *Гарэзнік-вечер, бойкі **жартаўнік**, — дзе ён, там вечна рух, і шум, і блік, і ўзвіхранасць вясёлае марокі.* (С. Шах) *Можна, вечер, вядомы ўсім **жартаўнік**, Хваляванне прынёс, пакруціўся і знік?* (Р. Шырма) *Мы з табой тады, **змоўніца**-ноч, Прычакаем выдатных падзей.* (П. Панчанка) *Ой ты, **змоўніца**-ноч, незаўважна ляціш... Расставацца не хочацца мне.* (А. Ставер) *О лес — **мудрэц і тугадум**, Ты падзялі дзядулеў сум.* (А. Кавалюк)

Сярод значнай колькасці антрапамарфічных метафар у асобную групу вылучаюцца традыцыйныя метафары-перыфразы, прадстаўленыя ўстойлівымі і звыклымі абазначэннямі зязюля — *вяшчунка, вяшчуння, варажбітка, чарадзейка*; зубр — *цар Белавежы*; воўк — *санітар лесу*; баравік — *кароль грыбоў*; дуб — *патрыярх лясоў і інш.*: *Ды ў шчодрасць гадоў — Кукаванне **вяшчунні** зязюлі — На сёмым дзесятку не хочацца верыць, як верыў раней.* (Ю. Свірка) *Агучвай жа, **вяшчунка**, бор глухі, І хай твая не абарвецца песня.* (П. Макаль) *Колькі год?.. Спытаем у зязюлі, без даверу **варажбітцы** шэрай?* (А. Вялюгін) *Кукуй званчэй, кукуй часцей, Лясная **чарадзейка**.* (А. Зарыцкі) *Зубр — **цар** Белавежы, Хіб — з палову Казбека! Так прывыклі сцвярджаць спрадвечу.* (П. Панчанка) *Чуў, што ваўкі — санітары. Лес ачышчаюць ад хворых і ад слабых.* (І. Пташнікаў) *А за ім — **кароль** грыбоў, сам магутны баравік.* (П. Глебка) *Дуб-**патрыярх**... Тут дробязям не месца. Стагоддзяў світак пад старой карой...* (М. Башлакоў) *Удовы-**бярозы** сваімі каралямі горда глядзяцца ў лустэрка вады.* (П. Трус) *Удава-**бяроза** без верху.* (Р. Барадулін) *Трактар — палёў **гаспадар**.* (Я. Колас)

Некаторыя спалучэнні з антрапамарфічнымі метафарами ў выніку іх частага ўжывання і значнага філасофскага зместу ператварыліся ў афарызмы: *Людская праца — уладар, Яна на свеце **гаспадар**!* (У. Дубоўка) *Жыццё — строгая, патрабавальная і разважлівая **гаспадыня**.* (Я. Пярмяк) *Паўторыць тысячы разоў Імя адной адзінай, Яна, усеўладная любоў, Душ*

юных *гаспадыня*. (А. Звонак) *Курганы* — нямыя *сведкі* славы. (У. Дубоўка) *Прайдзі мой край* — усюды курганы, *Нямыя сведкі* вечнасці яны. (Я. Крупенька) *Сняжынкi* — *прадвеснікі* і *разведчыкі* блізкай зімы. (А. Александровіч) *Шпакі* — цяпла і сонца *пасланцы*. (С. Грахоўскі)

Суадносіны паміж ЛСВ многіх антрапамарфічных субстантываў вызначаюцца не столькі традыцыйнымі схемамі і напрамкамі сэнсавых мадыфікацый, колькі спецыфікай успрымання пісьменнікам рэчаіснасці, яго інтуітыўным адчуваннем нябачных ніцей і сувязей паміж самымі рознымі прадметамі і з’явамі. Такого рода індывідуальна-аўтарскіх метафар у творах мастацкай літаратуры нямала: *Ах, бедная! Стаіць [яблыня], калоціцца. Бледная, белая, Зімы палонніца*. (Я. Крупенька) *Бабыль-вецер на світанні Пойдзе ў свет шырокі, Пойдзе ў злосці, буркатанні Аглядаць валокі*. (Я. Колас) *Пастух* нябесны, вецер, не гані так хутка хмары, *Дай ім запыніцца*. (Р. Барадулін) *А сосны* — рыцары ў шаломах, *Крыніцы* — вочы ўсёй зямлі. (П. Броўка) *Зашыўся ў мох, цікуючы за мною, Баярын бору* — горды баравік. (Я. Янішчыц) *Яшчэ мне так не пеў ніхто, Як гэты чмель, Вядзьмак бухматы*. (В. Ракаў) *А сёлятняя восень была плакса: яна ахінала зямлю туманамі, засланяла сонца густымі хмарами, якія сеялі і сеялі, як скрозь сіта, надакучлівую імжу*. (Р. Сабаленка) *Калматы вецер* — *араты мора*, зярняты сееш ты ў пыл разораў. (А. Русецкі) *І дождж Сявец* — *Выдатны памагаты Калгаснікам-аратым*. (М. Лужанін) *Дождж* — мой даўні *калега*, *Мой сааўтар элегій, Уначы нашаптаных, Недасланых каханай*. (А. Пісьмянкоў)

Такім чынам, антрапамарфічныя метафары шырока прадстаўлены ў творах мастацкай і публіцыстычнай літаратуры. Значная іх частка (каля 40 %) трывала замацавалася ў літаратурнай мове і пры наяўнасці мінімальнага кантэксту выразна ўспрымаюцца носьбітамі мовы. Другая (большая) частка такіх метафар адносіцца да ліку індывідуальна-аўтарскіх (узуальна незамацаваных) і звязана з ідыястылем пісьменніка, яго уменнем знаходзіць у розных прадметах і з’явах агульныя рысы і якасці. Адною з асаблівасцей антрапамарфічных метафар лічыцца іх дэрывацыйная вытворнасць, залежнасць ад семантыкі ўтваральных адзінак, якімі ў сваёй большасці з’яўляюцца дзеясловы, прыметнікі і назоўнікі (*валацуга, бадзяга, вандроўнік, выгнаннік, спявак, запявала, мудрэц, хітрун, маладзік, свавольнік, нахабнік, прыгажун, асілак, варажбітка, вяшчуння*). Па гэтай прычыне такія метафары ўтвараюць шырокія семантычныя парадыгмы з патэнцыяльным іх пашырэннем і ўключэннем новых ЛСВ, якія па сутнасці ў кожнай маўленчай сітуацыі з’яўляюцца канкрэтызатарамі шырокай і абагуленай семантыкі зыходных лексічных адзінак.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ